

NOTITIE Overkoepelende monitoring van trekvissen in het waddengebied

Aan: Matthijs Buurman, Opgaveteam Vitale Kust (Investeringskader Waddengebied)
Van: prof.dr.ir. Katja Philippart, portefeuillehouder Ecologie Waddenacademie
Datum: 8 juni 2018

AANLEIDING

In het waddengebied staan er op dit moment drie grote projecten die een bijdrage uit het Waddenfonds gaan aanvragen op stapel, te weten:

- de "Vismigratierivier" (VMR);
- "Swimway" (SW) en
- "Ruim Baan voor Vissen 2" (RBvV2).

Doel van alle drie projecten is het verbeteren van de visstand in het waddengebied.

Op verzoek van het Opgaveteam Vitale Kust van het Investeringskader Waddengebied (IKW) is op 19 april 2018 met de direct betrokkenen van de drie projecten onder mijn leiding gesproken over de vraag of de voorgenomen verschillende monitoringsactiviteiten goed op elkaar zijn afgestemd, of er nog hiaten zijn en hoe de activiteiten op projectniveau zich verhouden tot de gewenste overkoepelende monitoring op systeemniveau van de Waddenzee m.b.t. de populatieomvang en ontwikkeling.

Geconstateerd werd dat het in aller belang is om te komen tot een samenhangend monitoringssysteem op output en systeemniveau zodat gezamenlijke sturing op verdere samenhang tussen VMR, RBvV2 en SW en die "SMART" (Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch, Tijdsgebonden) mogelijk wordt.

Inzet van alle partijen tijdens het overleg was om ervoor te zorgen dat de beoogde monitoringsactiviteiten per project aansluiten op de beoogde monitoring op systeemniveau. Dat betekent dat op output niveau door de projecten soortgelijke indicatoren worden gebruikt en dat daarbij dezelfde meettechnieken worden gebruikt om de onderlinge vergelijkbaarheid mogelijk te maken. Ook moeten de indicatoren en meetmethoden aansluiten op of identiek zijn aan die op systeemniveau.

Voor de monitoring op systeemniveau zijn er lopende meetprogramma's in de Waddenzee, het IJsselmeer en binnen de waterschappen en verdere ideeën ontwikkeld – ook door deze projecten – maar een daadwerkelijke onderlinge afstemming heeft nog niet plaatsgevonden.

Tijdens het overleg hebben de coördinatoren van de projecten aangegeven wat hun monitoringsactiviteiten zijn en waar ze hiaten zien en/of aanvullende mogelijkheden voor monitoring op systeemniveau die aansluit bij hun projecten.

Deze notitie is opgesteld in afstemming met en wordt onderschreven door de aanwezigen tijdens het overleg op 19 april jl, te weten:

- Erik Bruins Slot (projectleider Vismigratierivier);
- Wouter van der Heij (coördinator "Swimway" voorstel);
- Hans van Hilten (Waddenfonds);

- Peter Paul Schollema & Piet Riemersma (namens Jan Roelsma als coördinator van "Ruim Baan voor Vissen 2" voorstel).

De notitie is aangevuld met bijdragen Jeroen Huisman (participant "Ruim Baan voor Vissen 2" voorstel).

KORTE BESCHRIJVING PROJECTEN

Vismigratierivier

Beschrijving Met de innovatieve Vismigratierivier wil De Nieuwe Afsluitdijk de hindernis voor trekvissen opheffen. Miljoenen vissen liggen nu in de Waddenzee als surfers te wachten voor de spuisluisen. Ze ruiken het zoete water en willen naar binnen. Maar de stroming is voor deze trekvissen meestal te sterk om tegenop te zwemmen. Een permanente opening via de Vismigratierivier Afsluitdijk moet het weer mogelijk maken dat deze trekvissen (met name de getijmigranten) weer vrij kunnen migreren van zout- naar zoetwater.

Planning De bouw van de VMR zal deze zomer in de markt worden gezet. Verwacht wordt dat de VMR begin 2023 in gebruik kan worden genomen. Er zal in eerste instantie gewerkt worden aan een optimale inrichting van de waterbeweging, waarna het onderzoek & monitoring aan vis zal worden gestart. Voor het onderzoek aan vis is voor 3 jaar onderzoek gealloceerd, vermoedelijk uit te voeren vanaf medio 2023 tot medio 2026.

Consortium De Vismigratierivier valt onder de eindverantwoordelijkheid van de Provincie Fryslân, met Erik Bruins Slot als projectleider. Monitoring en onderzoek wordt inhoudelijk afgestemd met de Waddenacademie, en uitgevoerd door diverse externe partijen, waaronder onderzoeksinstituten en hogescholen.

Swimway

Beschrijving Het Swimway voorstel is voortgekomen uit een trilaterale verkenning en heeft tot doel om de visstand in het Nederlandse deel van de Waddenzee te verbeteren. Het richt zich op een beter begrip van de fluxen van vis tussen de Noordzee en Waddenzee (en de consequenties van eventuele maatregelen), het habitatgebruik van vis in de Waddenzee (inclusief de zeegaten en de kwelders, met een link met het voorstel rond "onderwaternatuur") en de rol van vis in het voedselweb van de Waddenzee.

Planning Het voorstel wordt in 2018 (of 2019) ingediend en zal bij honorering in totaal 5 jaar duren (2019-2024).

Consortium Het voorstel zal worden ingediend door de Waddenvereniging met Wouter van der Heij als beoogd projectleider. Monitoring en onderzoek zal worden uitgevoerd door partners, waaronder NIOZ, RUG en WMR.

Ruim Baan voor Vissen 2

Beschrijving De vier noordelijke waterschappen willen samen fysieke barrières voor vismigratie opheffen, paai- en opgroeigebieden in het achterland herstellen. en onderzoek en monitoring uitvoeren om de opgedane kennis te delen en draagvlak voor vismigratie en maatregelen verder te vergroten. Het RBvV2 voorstel bestaat uit een aantal projecten die al meer (A & B-projecten) of minder (C-projecten) zijn uitgewerkt.

De overkoepelende monitoring, die voor een groot deel gecoördineerd en uitgevoerd zal worden door Hogeschool van Hall Larenstein betreft onder meer aanbodmetingen bij 15-20 (deels overlappend met RBvV1, deels nieuw zoals Vijfhuizen) zoet-zout overgangen langs de kustlijn van het vasteland van de drie provincies en het opzetten van een receiver meetnet bij alle zoet-zout intrekpunten.

Daarnaast wordt ook meer specifiek onderzoek uitgevoerd naar de inrichting van paai- en opgroeigebieden en de mogelijke rol van in het achterland liggende brakke gebieden (Impuls Diadrome Vissoorten) en brakwaterzones op de overgangen van zoet naar zout.

Planning Het eerste deel van het voorstel (A&B-projecten) wordt in 2018 ingediend en zal bij honorering in totaal 8 jaar duren (2018-2026), waarbij gedurende deze looptijd de overige B&C-projecten verder worden uitgewerkt en achtereenvolgens ingediend.

Consortium Op dit moment fungeert Jan Roelsma van Wetterskip Fryslân als de trekker van het opstellen van het RBvV2 projectvoorstel. Penvoerder bij indiening wordt mogelijk Hoogheemraadschap Hollands-Noorderkwartier. Dit moet nog definitief bepaald worden. De werkverdeling voor de verschillende activiteiten moet nog verder opgezet worden. Wie het onderdeel monitoring gaat trekken is ook nog niet vastgesteld.

VOORSTEL VOOR PLAN VAN AANPAK

Op basis van het overleg zijn de volgende mogelijkheden geïdentificeerd met betrekking tot een overkoepelde monitoring van vissen in het wadengebied.

Specifiek

- Overkoepelende (aaneengesloten) monitoring laten plaatsvinden aan de soorten die aanwezig zijn en migreren tussen de geografische gebieden van de drie projecten, zijnde driedoornige stekelbaars, spiering, rivierprik, paling en bot;
- Overwogen kan worden om ook fint als gezamenlijke doelsoort mee te nemen, omdat deze goede kansen biedt voor de kennisopbouw rond de brakwaterzones op overgangen zoet-zout. In het project in Noord-Holland (Oostoever/Balgzandkanaal/Amstelmeer) wordt een brakwater zone van 17 ha gecreëerd, waarbij onderzoek en monitoring afgestemd kan worden met VMR (ook brakwaterzone, maar veel kleiner) en SW moet plaats vinden;
- Voor deze soorten worden aan de hand van hun levenscyclus schematisch aangegeven wat de rol van deze 3 projecten in de overkoepelende monitoring is (zie Figuur 1);
- Vooraf goed bepalen hoe de 3 projecten praktisch (wie doet waar wat wanneer hoe en waarom) op elkaar zijn afgestemd;
- Verdere afstemming tijdens de looptijd van de projecten (loopt het goed, kansen, moet er bijgestuurd worden, etc.) met alertheid op meerwaarde (b.v. door monitoringsonderdelen een klein beetje verschuiven in de tijd) en incidentele praktische meekoppelkansen (b.v. uitrusten van monitoringsvaartuigen met detectieapparatuur voor gezenderde vis);
- Aansluiting bij bestaande onderzoeks- en monitoringsprogramma's van vissen en habitats binnen leefgebieden van deze doelsoorten;
- Monitoring richten op de gevolgen van mogelijke ingrepen in 1 projectgebied op de gevolgen voor vis in de andere projectgebieden, bijvoorbeeld gevolgen van

sturing VMR voor aanbod vis bij intrekpunten IJsselmeer (RBvV2) en gevolgen van eventuele sluiting kombergingen voor visserij (SW) voor aanbod vis intrekpunten Waddenzee (RBvV2);

- Daarbij rekening houdend met grootschalige ingrepen in het waddengebied (waaronder het verlagen van de slibbelasting in het Eems-Dollard gebied en het ontwikkelen van brakwatergebieden), in het stroomgebied van de Rijn (waaronder het Kierbesluit Haringvliet, zie Figuur 2) en autonome ontwikkelingen (zoals zeespiegelstijging met als gevolg technische aanpassingen van bestaande zoetzout-overgangen).

Meetbaar

- Gezamenlijke afspraken over methodieken & planning monitoring, uit te werken en vast te leggen in een overkoepelend monitoringsplan (welke evt. jaarlijks kan worden bijgesteld op basis van nieuwe bevindingen);
- Afstemming veldwaarnemingen ("tracking" met bijvoorbeeld zenders en kleurtechnieken), zodat dezelfde vissen kunnen worden gevolgd vanaf de zeegaten tussen de wadden eilanden tot in de haarvaten van de wadden provincies;
- Gezamenlijk delen van de data en informatie;
- Afstemming met partijen andere lopende meetprogramma's (bijvoorbeeld RWS en LNV) over hun bijdrage zowel inhoudelijk als mogelijk qua cofinanciering.

Acceptabel

- Kosten bij voorkeur binnen bestaande begroting en plan van aanpak, eventuele additionele kosten beperkt;
- Uitvoering binnen huidige verantwoordelijkheden aanvragers.

Realistisch

- Simpel (zo simpel als kan), transparant & werkbaar voor alle partijen.

Tijdgebonden

- Vastgesteld kan worden dat er veel variatie is in wanneer de projectmonitoring start, uiteenlopend van 2018 tot 2026. Bovendien zijn in de diverse projecten in verschillende stadia van voorbereiding en is de VMR een bestaand project in uitvoering;
- Voor deze projecten wordt schematisch aangegeven wat hun tijdspad op hoofdlijnen is, en wanneer er de komende 8 jaar de meest waarschijnlijke "windows-of-opportunity" zijn voor gelijktijdige overkoepelende monitoring;
- Regelmatige (bijvoorbeeld jaarlijkse) bijeenkomsten (2018-2026) waarbij betrokkenen van de drie projecten hun meest recente resultaten en meest actuele plannen met elkaar delen (en gezamenlijk afspraken maken over het uit te voeren monitoringsprogramma van het jaar erop). Indien gewenst, kunnen deze bijeenkomsten in het Huis voor de Wadden worden georganiseerd.

VOORSTEL VOOR VORMGEVING VAN OVERKOEPELENDE MONITORING

Projectvoorstellen

Het overleg was een eerste gezamenlijke identificatie of mogelijke voorgenomen verschillende monitoringsactiviteiten goed op elkaar zijn afgestemd, of er nog hiaten zijn en hoe de activiteiten op projectniveau zich verhouden tot de gewenste overkoepelende monitoring op systeemniveau van de Waddenzee m.b.t. de populatieomvang en ontwikkeling.

Het voorstel is dat de in deze notitie genoemde projecten zelf nog precies nagaan waar mogelijke hiaten op output niveau voor hun eigen projectgebied liggen en die dan alsnog in hun aanvraag in voorbereiding op te nemen en waar nodig een check doen op de meettechnieken of die voldoende aansluiten bij de meettechnieken zoals gehanteerd in de andere projecten en op systeemniveau.

Hierbij kan overwogen worden om aan te sluiten bij monitoring rond het "Kierbesluit". Doel van het op een kier zetten van de Haringvlietsluizen (vanaf 5 september 2018) is het herstel van een meer geleidelijke zoet-zout gradiënt in het Haringvliet en het bevorderen van de vismigratie naar bovenstrooms gelegen delen van de Rijn en de Maas. Dit project wordt uitgevoerd door Rijkswaterstaat West-Nederland Zuid met Pieter Beeldman als projectleider.

Het projectvoorstel Swimway is nog het minst gevorderd. Daarom zou overwogen kunnen worden om in dit voorstel een werkpakket op te nemen rond de coördinatie van overkoepelende monitoringsactiviteiten (doelen, indicatoren en meettechnieken) en daarbij nader te bespreken welke bijdragen de andere projecten (RBvV2 en VMR) en andere partijen (b.v. RWS en LNV) kunnen leveren.

Vervolgens zouden dan alle projecten hun eigen aanvraag kunnen indienen en daarin opnemen wat als overkoepelende monitoring wordt uitgevoerd binnen het Swimway project en hoe ze daarbij aansluiten en eraan bijdragen.

Projectuitvoering

Binnen de 3 afzonderlijke projecten worden jaarlijks werkplannen vastgesteld (volgens de voorgestane methode van programmatisch werken). Deze werkplannen kunnen tijdens het jaarlijkse afstemmingsoverleg met elkaar gedeeld worden en (verder) op elkaar afgestemd. Dat zou bijvoorbeeld in het najaar kunnen waarbij de meetresultaten van afgelopen jaar worden bekeken en afspraken worden gemaakt over het meetprogramma van het jaar daarop. De organisatie daarvan zou bij Swimway kunnen liggen (maar de besluitvorming nog wel bij de afzonderlijke projecten).

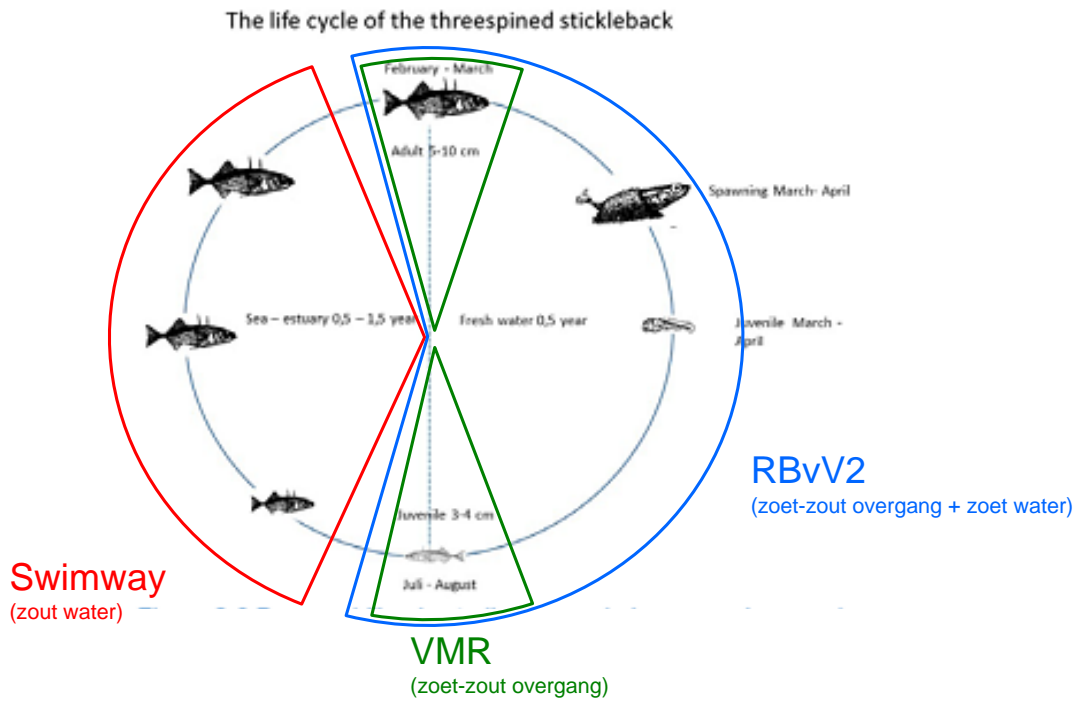
Vanuit het afstemmingsoverleg ligt er dan een gezamenlijk voorstel waarover binnen de afzonderlijke projecten nog wel wordt besloten. Vervolgens vindt de verdere planuitwerking en uitvoering binnen de afzonderlijke projecten plaats (die dan nog wel een keer wordt terugkoppelt naar de andere projecten). Binnen RBvV2V zal hiervoor een aparte overleggroep worden ingericht, met waarschijnlijk VHL als trekker en projecteigenaar.

Binnen dit jaarlijks najaarsoverleg vindt ook de verdere afstemming met de meer reguliere project/effectmonitoring plaats. Andere projecten (i.c. de leden van het overkoepelende afstemmingsoverleg) kunnen hierbij als agenda lid worden opgenomen zodat ze ook gedurende de verdere planuitwerking en uitvoering op de hoogte blijven.

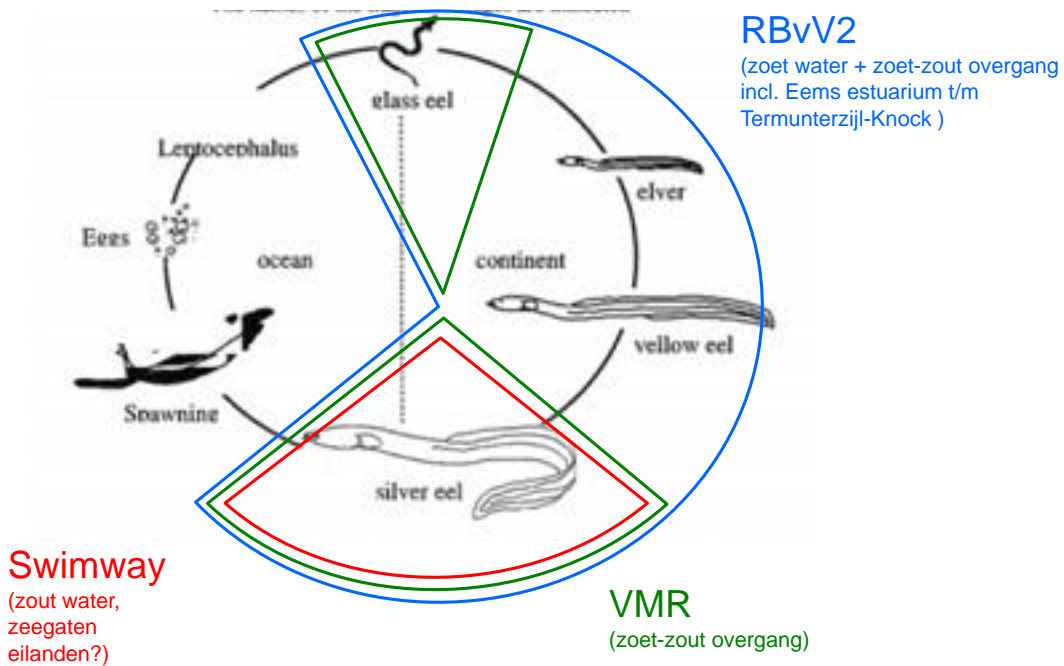
Indien gewenst is de Waddenacademie bereid om de afstemming van de overkoepelende monitoring te ondersteunen en/of te coördineren.

Figuur 1. Indicatie van ruimtelijke afbakening samenhang onderzoeken binnen de levenscycli van diadrome soorten in het waddengebied (door Peter Paul Schollema, Hunze en Aa's) als uitgangspunt voor verdere afstemming en maatwerk op projectniveau.

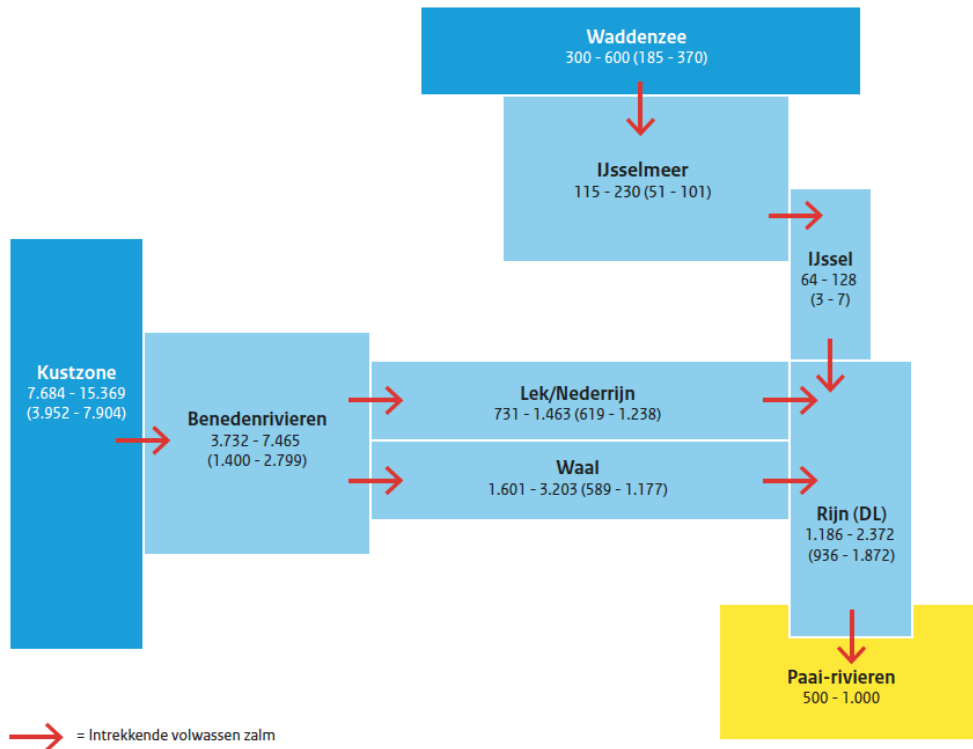
Driedoornige Stekelbaars

Paling

Figuur 2. Overzicht van de geëxtrapoleerde aantallen intrekende volwassen zalm die aanwezig zijn in de verschillende segmenten en de geschatte verdwijningen van deze vissen per segment getallen (tussen haakjes) over de periode 1997-2005 als illustratie van koppeling tussen grootschalige ingrepen in het waddengebied en in het Haringvliet (BRON:

RWS, 2011. Andere mogelijkheden voor het Besluit beheer Haringvlietssluzen).